

Mövzu: 12-13

İNKLÜZİV SİNİFLƏRDƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN NÖVLƏRİ VƏ ÜSULLARI. QIYMƏTLƏNDİRMƏDƏ İNKLÜZİV TƏHSİL ÜZRƏ MƏSLƏHƏTÇİNİN ROLU

Plan:

- 1. İnküziv siniflərdə qiymətləndirmənin əsas kriteriyaları**
- 2. İnküziv siniflər üçün müxtəlif növ qiymətləndirmə üsulları**
- 3. İnküziv siniflərdə qiymətləndirmə növləri**
- 4. Qiymətləndirmə növlərinin münasibliyi**
- 5. Qiymətləndirmə meyarları və qiymətləndirmə sistemi**
- 6. İnküziv təhsil üzrə məsləhətçinin təlim prosesində vəzifə və öhdəlikləri**

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. "Qiymətləndirmə üçün top 10 UDT tövsiyələri."
<http://castprofessionallearning.org/project/top-10-udl-tips-for-assessment/>
2. RİİB, UNİCEF İnküziv təhsil üzrə müəllim inkişaf proqramları, 2019
3. Tim Loreman, Joanne Deppeler, David Harvey İnküziv təhsil
4. İnküziv və öyrənmə üçün əlverişli sinifdə pozitiv nizam-intizam (xüsusi kitabça 1)
5. Çoxuşaqlı siniflərdə tədris üçün məsləhətlər (xüsusi kitabça 2)
6. İnküziv siniflərdə əlilliyi olan uşaqların təhsili (xüsusi kitabça 3)

1. İnküziv siniflərdə qiymətləndirmənin əsas kriteriyaları

Şagirdin qiymətləndirilməsi təhsil qərarlarının qəbul edilməsi üçün öyrənənin naliyyətləri barədə məlumatların toplanması prosesidir. Qiymətləndirmə həm müəllim, həm də şagirdləri tədris prosesinə dair məlumatlarla təmin edir. Bu məlumatlar həm tədris, həm də öyrənmə prosesinin keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsində istifadə edilə bilər. Davamlı qiymətləndirmə aşağıda göstərilən müxtəlif hallarda istifadə edilə biləcək zəngin məlumat toplusunu təmin edir:

- *Müəllimin özünütəhlili:* Bütün şagirdlər nəzərdə tutulan biliklərə yiyələne bilirlərmi? Dərs planı nəzərdə tutulan tədris nəticələrini dəstəkləyirmi? Kim üçün nə yaxşıdır və nə yaxşı deyil? Fənni tədris etmək üçün daha yaxşı üsul varmı?
- *Şagirdin özünütəhlili:* Mən necə öyrənirəm və ya qavrayıram? Daha nələri öyrənmək istəyirəm? Buna necə nail ola bilərəm?
- *Validəynlərlə ünsiyyət:* Şagird məktəbdə necə öyrənir? Şagird evdə necə öyrənir? Məktəb, şagird və müəllimlərin gözləntiləri nədir? Evdə öyrənməni məktəbdə öyrənmə ilə necə əlaqələndirə bilərik?
- *Naliyyətlərin qiymətləndirilməsi:* Şagird qarşısına qoyulan tədris naliyyətlərini nə dərəcədə yerinə yetirib? Şagirdin bu tədris naliyyətlərini əldə etməsini dəstəkləyən müvafiq metodlar hansılardır?

İnküziv qiymətləndirmə inküziv təhsilin təməlinə duran prinsiplər və fəlsəfəni dəstəkləyir. Sözügedən metod şagirdlərin biliklərə yiyələnmə imkanlarının genişləndirilməsi ilə yanaşı öyrənənlərin fərdi müxtəlifliyini də nəzərə alaraq təhsilin keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsinə öz töhfəsini verir. İnküziv qiymətləndirmədə istifadə edilən strategiyalar və toplanan məlumatlar yalnız seçim, attestasiya, hesabatvermə və ya müqayisə kimi “ənənəvi” məqsədlərlə istifadə edilməməli, həmçinin bütün təhsil səviyyələrində naliyyətlər və bərabərliyin artırılması üçün daha nəzərəçarpan şəkildə səfərbər edilməlidir.

İnklüziv qiymətləndirmənin əsas elementlərinə daxildir:

- Bütün qiymətləndirmələr başa düşülən və əlaqələndirilmiş olmaqla yanaşı öyrənmə prosesini məlumatlandırmaq və təşviq etmək məqsədini rəhbər tutur;
- Şagirdlər biliklərə yiyələnmələri ilə əlaqəli olaraq qiymətləndirmə prosedurlarına cəlb edilirlər;
- Həm summativ, həm də formativ qiymətləndirmə yanaşmaları daxildir;
- Müvafiq maraqlı tərəflər arasında formativ qiymətləndirmə üçün təlim və dəstəyə sərmayə qoyuluşunun edilməsi;
- Qiymətləndirmədə innovasiyaların edilməsi dəstəklənir; və
- Tədqiqat, nəzəriyyə və təcrübə inklüziv qiymətləndirməni koordinasiya edir və dəstəkləyir.

2. İnklüziv siniflər üçün müxtəlif növ qiymətləndirmə üsulları

İnklüziv siniflərdə tətbiq oluna biləcək bəzi qiymətləndirmə üsulları:

- Müşahidələr;
- Açıq suallar;
- Yoxlama işləri;
- İş portfoliosu;
- Biliklərə yiyələnməyə dair qeydlər;
- Şagird özünüqiymətləndirməsi;
- Yaşlılar tərəfindən (eyni-səviyyəli) qiymətləndirmə;

Nə	Necə
Müşahidələr	Uşaqların fəaliyyətlərinə dair dəqiq və qərəzsiz qeydiyyat aparılır.
Açıq suallar	Uşağın özünü ifadə etmək qabiliyyəti və konkret vəziyyətdə necə davranacağını qiymətləndirmək üçün fəaliyyətlər zamanı

	açıq suallar verilir.
Yoxlama işləri	Faydalı təlim imkanlarının təmin edilməsi üçün uşağın artıq nəyi bildiyini və nə edə biləcəyini aşkar etmək üçün qısa şifahi və yazılı sınaqlar. Bura sual-cavablar, yoxlama sualları və ya sinif testləri daxil edilir
Portfolio	Portfolioya uşağın yerinə yetirdiyi tapşırıqlardan nümunələr daxildir (yazılı nümunələr – inşalar, hekayələr və hesabatlar; illüstrasiyalar – şəkillər, xəritələr, diaqramlar, riyazi cədvəllər və s.). Həmçinin uşaqların sinif şurasında öhdəçiliklər götürmək kimi qeyri-dərs fəaliyyətləri də qeyd edilə bilər. Portfolio uşağın nəyi və necə öyrəndiyini göstərir. Burada əsas diqqət nailiyyətlər üzərində cəmlənir. Məsələn, uşaq portfolioda nəyi qeyd etməyə qərar verə bilər. Habelə portfolio uşağın müəyyən zaman kəsiyində nailiyyətlərini qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər. (uşaqların nəticələrinin bir-biri ilə müqayisə edilməsinin əvəzinə). Portfolio təlim-təlim nailiyyətləri üzrə uşaq və valideynlər ilə müzakirələrin aparılması üçün əsas kimi çıxış edir.
Biliklərə yiyələnməyə dair qeydlər	Eynilə portfolio kimi uşağın biliklərə yiyələnməsini əks etdirən yazılı sənədlər və şəkilləri izah edən qiymətləndirmə formasıdır. Bu üsulda diqqət səhv və ya zəif nöqtələr üzərində cəmlənmir. Burada təlim çox zaman hər bir uşaq üçün fərdi şəkildə olmaqla müxtəlif yollarla həyata keçirilir. Uşaqlar və valideynlər adətən uşağın təlim prosesinin sənədləşdirilməsinə cəlb edilir.
Şagird özünüqiymətləndirməsi	Əsas məqsəd şagirdlərin özünü mühakimə qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsidir. Özünüqiymətləndirmə biliklərə yiyələnmə prosesi üzərində sahiblik hissini gücləndirərək şagird tərəfindən daha çox "sərmayə" qoyuluşuna səbəb olur.
Yaşadlar tərəfindən (eyni-səviyyəli) qiymətləndirmə	Yaşadlar tərəfindən qiymətləndirmə birgə öyrənmə texnikasının bir növü olmaqla şagirdlərin öz yaşadlarının işlərini qiymətləndirməsi, eləcə də öz işlərinin yaşadları tərəfindən yoxlanmasından ibarətdir. Özünüqiymətləndirmə kimi yaşadlar

	tərəfindən qiymətləndirmə də biliklərə yiyələnmə üzərində sahiblik hissini gücləndirərək şagirdlərin bir-biri ilə təcrübə mübadiləsinə söykənən öyrənmə prosesinə əsaslanır. Şagirdlərin bir-birinə konstruktiv tənqidlərini bildirməsini dəstəkləmək və eyni zamanda prosesə yaxından nəzarət edərək konfliktlərin yaranmasının qarşısını almaq çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.
--	---

3. İnküziv siniflərdə qiymətləndirmə növləri

- Diaqnostik;
- Formativ;
- Summativ

Diaqnostik qiymətləndirmə tədris ilinin əvvəlində (ibtidai siniflərdə II yarımildən tez olmayaraq), uşaq sinfini və ya məktəbi dəyişdikdə və digər bu kimi hallarda uşağın biliyinin ilkin qiymətləndirməsi məqsədi ilə aparılır.

Summativ və formativ qiymətləndirmə inküziv siniflərdə müəyyən dərəcədə istifadə oluna bilər. Lakin bir çox hallarda formativ qiymətləndirmədən istifadə edilir, belə ki, bu qiymətləndirmə müəllim və şagirdlərə hər kəsin öyrənməsini təmin etmək üçün təcrübələrini daimi olaraq tənzimləmələrinə şərait yaradır. Sözügedən metod həmçinin uşaqların öyrəndiklərini nümayiş etdirmək üçün bir neçə üsul təqdim edir. Bu inküziv siniflərdə çox vacibdir. Summativ qiymətləndirmə istifadə edildikdə (məsələn, biliklərin qiymətləndirilməsi üçün imtahanlar və ya daha standart sınaqlar) müəllimlərin hər bir şagirdin iştirakını təmin etməsi zəruridir. Habelə nəzərə almaq lazımdır ki, rəqəm və ya hərflərlə qiymətləndirilən summativ qiymətləndirmə sınaqları yaxşı nəticə göstərə bilməyən şagirdlərin ruhdan düşməsinə və təhsildən kənarlaşmasına səbəb ola bilər. Aztəminatlı ailələrdən olan uşaqlar bu növ risklərə ən həssas qruplardır.

Formativ qiymətləndirmənin 2 **hədəfi** var.

1. Öyrənmə üçün qiymətləndirmə hədəfi

Öyrənmə üçün qiymətləndirmə hədəfinə uyğun olaraq,

Formativ qiymətləndirmənin məqsədi:

- Şagirdlərin öyrənməsi və təkmilləşməsinə kömək etmək;
- Şagirdlərin qarşısına qoyulan biliklərə yiyələnmə hədəflərinə nail olmasına dəstək olmaqdır.

Formativ qiymətləndirmə əks əlaqə, motivasiya, rəhbərlik, öyrənməyə dəstəyə fokuslanır.

Formativ qiymətləndirmə nə vaxt ehtiyac olarsa, təlim prosesi zamanı aparıla bilər.

Formativ qiymətləndirmədə müəllimin rolu:

- Problem və öyrənmə ehtiyaclarının təhlili;
- Əks əlaqənin təmin edilməsi;
- Nəzərdə tutulan nəticə və standartların müəyyən edilməsi;
- Təkmilləşmə üzrə məsləhətlər;
- Motivasiyanın artırılmasından ibarətdir.

2. Öyrənmə qismində qiymətləndirmə hədəfi

Öyrənmə qismində qiymətləndirmə hədəfinə uyğun olaraq

Formativ qiymətləndirmənin məqsədi:

- Öyrənmək üçün öyrənmə;
- Şagirdlərə öz öyrənmə proseslərinə nəzarət etmənin öyrədilməsidir.

Formativ qiymətləndirmə özü və yaşlıları tərəfindən qiymətləndirmə, əks etdirmə, şagirdlərin öz hədəflərini müəyyən etməsi, öyrənmək üçün məsuliyyətin stimullaşdırılmasına fokuslanır.

Formativ qiymətləndirmə təlim prosesi zamanı aparılır.

Formativ qiymətləndirmədə müəllimin rolu:

- Özünüqiymətləndirmə üzrə model və təlim bacarıqları;
- Öyrənmə prosesinin monitorinqi və qeyri-müəyyənlik halları ilə mübarizə aparmaq üçün rəhbərlik etməkdən ibarətdir.

Summativ qiymətləndirmənin hədəfi öyrənilənlərin qiymətləndirilməsi.

Summativ qiymətləndirmənin **məqsədi**:

- Səriştəni ölçmək və göstərmək;
- Məktəb rəhbərliyi, hökumət və cəmiyyət qarşısında cavabdehlik;
- Qiymət müəyyənləşdirmək .

Summativ qiymətləndirmə seleksiya, qiymətləndirmə, attestasiya, naliyyətlər, peşəkar tanınma, standartların saxlanmasına **fokuslanır**.

Summativ qiymətləndirmə bölmə və ya proqramın sonunda aralıq və yekun imtahanla həyata keçirilir.

Summativ qiymətləndirmədə müəllimin rolu şagirdlərin qarşısına qoyulan biliklərə yiyələnmə hədəflərinə və standartlarına nail olmasına dair mühakimə yürütmək və qiymətlərin verilməsindən ibarətdir.

4. Qiymətləndirmə növlərinin münasibliyi

Bəzi pedaqoqlar ənənəvi qiymətləndirmə strategiyalarının (summativ, sessiyanın və ya ilin sonunda olan yazılı və standartlaşdırılmış sınaqlar) təlim, tədris, kurikulum və şagirdlər üzərində mənfi təsirlər yarada biləcəyini irəli sürür.

Tədrisə mənfi təsir	Ənənəvi testlər və imtahanlar bizim onların nəyi xatırlamalı olduğu fikrinə əsasən şagirdlərin nəyi xatırladığını açıqlasa da, burada təlimin əsas məqsədi, mənası və faydasının üzə çıxmadığını görürük. Bu cür yoxlama qiymətləndirmənin məhdud (yalnız çox dar akademik keyfiyyətlər qiymətləndirilir), “qəfil ölüm” (namizədlər yalnız özlərinin qısa imtahan dövründə etdiklərinə görə qiymət alırlar) və qeyri-informativ (verilən qiymət namizədin nəyi bildiyini və nəyi edə bildiyini əks etdirmir) formalarını təmsil edir.
Kurikuluma mənfi təsir	İmtahanlar əsas ağırlığın faktiki məlumatları xatırlama və mexaniki əzbərləmə üzərində olmasını vurğulayır. Nəticədə, onlar müəllimləri şagirdlərə daha geniş və yüksək səviyyədə və anlaşıqlıqda dərs deməyə cəsarətləndirmək əvəzinə, uşaqlara sadəcə dar çərçivəli test etmə bacarığını aşılamağa yönəldə bilər. Belə ki, şagirdlər nəzərdə tutulan təlim hədəflərinə nail olmadan onlara imtahanları uğurla

	keçməkdə kömək edəcək problemlərin həll edilməsi strategiyalarını hazırlayır.
Müəllimlərə mənfi təsir	Test nəticələrinin məktəbləri təsvir və mühakimə etməkdə əsas mənbə olması səbəbindən müəllimlər arasında “test-sevər” tədris proqramı ictimai utanc və təhqirdən yayınma üçün bir vasitəyə çevrilmişdir. Nəticədə bir çox müəllimlər test nəticələrini yüksəltmək üçün hətta mübahisəli, əsaslı arqumentlərə əsaslanmayan təcrübələrdən də istifadə etməyə can atır.
Şagirdlərə mənfi təsir	Bu cür qiymətləndirmə prosesinin arzuolunmayan təsirlərindən biri də şagirdləri kateqoriyalara ayırmaqdır ki, bu da şüuraltında şagirdin nailiyyətlərinin məhdudlaşmasına səbəb ola bilər. Müəllimin uşaqdan gözləntiləri az olduğu zaman onun performansına aktiv şəkildə maneə törədəcək bir əməl həyata keçirməsə belə, bu cür yanaşma şagirdlər arasında özünə qarşı etinasızlıq hallarına gətirib çıxara bilər. Bütün şagirdləri daha çox işləməyə və öyrənməyə davam etməyə təşviq etmək əvəzinə, bu cür mühit onları ruhdan sala və effektiv şəkildə sistemdən kənarlaşmalarına yol açar.

5. Qiymətləndirmə meyarları və qiymətləndirmə sistemi

Qiymətləndirmə meyarları müəllim və ya şagirdlərin özləri tərəfindən təlim və ya tədrisin qiymətləndirilməsi üçün matris şəbəkəsidir. Sözügedən meyarlar təlimi dəstəkləyərək qiymətləndirmə meyarları və nəzərdə tutulan performans standartlarını konkretləşdirir. Onlar inklüziv siniflərdə qiymətləndirmə meyarları və nəzərdə tutulan performans standartlarının şagirdin fərdi təlim hədəflərinə uyğun olmasını təmin etmək üçün fərdiləşdirilməlidir.

Qiymətləndirmə meyarları əsas üç elementdən ibarətdir:

- *Təlim hədəflərinin izahını təmin edən meyarlar toplusu*
- *Ən yüksək və ən aşağı müxtəlif performans səviyyələri arasındakı diapozon*

- *Hər səviyyəyə uyğun performans qeyd edən təsvirlər*

Riyaziyyat üzrə qiymətləndirmə meyarına dair nümunə

Kateqoriya	4	3	2	1
Tamamlama	Mən bütün işləri tamamladım	Mən işlərin çox hissəsini tamamladım	Mən işlərin bəzilərini tamamladım	Mən işlərin yalnız kiçik bir hissəsini tamamladım
Səylər	Mən bütün işləri tamamlamağa çalışdım	Mən bütün işlərin çox hissəsini tamamlamağa çalışdım	Mən işlərin bəzilərini tamamlamağa çalışdım	Mən işlərin yalnız kiçik bir hissəsini tamamlamağa çalışdım
Anlama	Mən məsələni bütünlüklə anladım və həll etdim	Mən məsələni demək olar ki, anladım və həll etdim	Mən məsələnin bir hissəsini anladım, lakin onu həll edə bilmədim	Mən məsələni anlamadım
Əsaslandırma	Məsələni həll etmək üçün yaxşı planım var və onu izah edə bilərəm	Məsələni həll etmək üçün planım var və demək olar ki, onu izah edə bilərəm	Məsələnin bir hissəsini həll etmək üçün planım var, lakin köməyə ehtiyacım var	Məsələni necə həll edəcəyimi bilmirəm
İzahat	Riyazi düşüncələrimi izah etmək üçün aydın şəkildə sözlər, rəqəmlər, şəkillər və ya qrafiklərdən istifadə edə bilərəm	Məsələni necə həll etdiyimi göstərmək üçün sözlər, rəqəmlər, şəkillər və ya qrafiklərdən istifadə etdim	Bəzi etdiklərimi izah etmək üçün sözlər, rəqəmlər, şəkillər və ya qrafiklərdən istifadə etməyə çalışdım	Məsələni və ya həllini necə izah edəcəyimi bilmirəm
Dəqiqlik	Cavabımın düzgün olmasına əminəm	Zənnimcə cavabım düzgündür	Deyəsən cavabım düzgün deyil	Cavabımın düzgün və ya səhv olmasını bilmirəm

Biz həmişə bunun fərqudə olmasaq da, ənənəvi qiymətləndirmə metodları bütün uşaqlara öz biliklərini və nəyi bacardıqlarını nümayiş etdirmək üçün “ədalətli” və ya bərabər imkanlar təmin etmir. Məsələn, yazılı sınaqlar fiziki qüsurları və ya disleksiya kimi öyrənmək imkanları zəif olan uşaqlar üçün olduqca çətinidir. Yazılı sınaqlar həmçinin uzun müddət diqqət yayınması yaşayan, əsas da Diqqət Defisiti və Hiperaktivlik Pozuntusundan (DDHP) əziyyət çəkən uşaqlar üçün xüsusilə çətinidir. Yazma hərəkəti o qədər enerji ala bilər ki, bu cür uşaqlar bütün sualları əhatə etmək üçün kifayət qədər diqqət ayıra bilməz və bütün yazılı sınağı tamamlamaya bilər. Standart yazılı sınaqlarda tez-tez uğur qazanmadıqdan sonra belə uşaqlarda demotivasiya və ya aşağı səviyyədə özünə inam formalaşa bilər. İnküziv siniflərdə müəllimlər universal və ya bütün uşaqlar üçün əlçatan qiymətləndirmə texnikasını yaratmağa çalışırlar. Bu cür siniflərdə dərs deyən müəllimlər uşaqların biliklərini qiymətləndirmək üçün rüb və ya il sonunu gözləmir. Onlar davamlı olaraq uşaqlara öz biliklərini və bacarıqlarını müxtəlif yollarla nümayiş etdirmək üçün imkanlar yaradırlar. Bu da müəllimlərə dərslərin effektivlik səviyyəsini əks etdirməyə, bütün uşaqların təlimdə tərəqqisini qiymətləndirməyə və bütün uşaqların öyrənməsini həyata keçirmək üçün dərslər, tədris planı, sinifdəki mühit, tədris üslubu və təlim hədəflərində uyğunlaşmanı təmin etməyə imkan verir.

6. İnküziv təhsil üzrə məsləhətçinin təlim prosesində vəzifə və öhdəlikləri

- Dərslərin planlaşdırılması, eləcə də əlilliyi olan uşaqlar və ya uşaqlar qrupu üçün müvafiq tədris hədəfləri və nəticələrinin müəyyən edilməsində ümumtəhsil müəllimlərə dəstək.
- Dərs planında fərqli tədris nəticələrinin necə əldə edilə biləcəyinə dair təkliflərin verilməsi.
- Bütün uşaqlar üçün əlçatan ola biləcək qiymətləndirmə strategiyasının hazırlanmasında ümumtəhsil müəllimlərə dəstək.

- Hər kəsin iştirakını təmin edə biləcək sınaq və imtahanların nizamlanmasında ümumtəhsil müəllimləərə dəstək.
- Bütün uşaqların onların qarşısında qoyulan tədris hədəfləri istiqamətində nəliyyətlər əldə etməsinə nəzarət etmək məqsədilə şagirdlərin qiymətləndirmə nəticələrini müzakirə etmək üçün ümumtəhsil müəllimlərlə müntəzəm olaraq görüşlərin keçirilməsi.
- Şagirdlərin qiymətləndirmə nəticələrinə əsaslanaraq bütün uşaqlar üçün təlim və tədrisin təkmilləşdirilməsi yollarının ümumtəhsil müəllimlərlə müzakirəsi.
- Lazım gələrsə müxtəlif sahələrdən olan mütəxəssislər (məsələn, psixoloq, ümumi profilli müəllim, fizioterapevt, sosial işçi, profpatoloq) dəstək qrupu formalaşdırmalıdır. Onlar qarşılarına ümumi məqsəd qoyaraq şagird, onun ailəsi və sinif müəllimləri ilə birlikdə bütün qrup ilə işə cəlb olunmaqla qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində çalışmalıdır.
- Qiymətləndirmə əməkdaşlıq və çoxşaxəli iş prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Bütün şagirdlərin ehtiyaclarını qarşılayacaq müxtəlifliyin əldə edilməsinin ən yaxşı yolu inklüziv təhsilə cəlb olunan bütün iştirakçıların qarşılıqlı əməkdaşlığı və ümumi tədris təcrübəsinin əldə edilməsinə yönəlmiş inklüziv prosesin dəstəklənməsidir. Qiymətləndirmə bu ümumi tədris prosesinə yardım etməlidir.